

NEDIM FILIPOVIĆ

SEĐAM DOKUMENATA IZ KODEKSA BR. 1

ORIJENTALNOG INSTITUTA U SARAJEVU

Kodeks br. 1 (prije br. 1054) Orijentalnog instituta u Sarajevu pretstavlja bogatu zbirku turskog izvornog materijala iz kojeg su crpli i objavljivali građu brojni naši radnici na polju istorije turske vladavine u našim zemljama.¹ U ovom broju našeg časopisa objavljujem iz toga kodeksa sedam dokumenata.

Od tih sedam dokumenata pet ih je iz XVI vijeka, a dva su iz XVIII vijeka.

Svi ovi dokumenti uneseni su u ovaj kodeks zato što objašnjavaju i normiraju izvjesne stvari iz oblasti agrarnih odnosa, odnosa grada i sela, kao i proizvodnju u rudnicima, ostvarivanu seljačkom radnom snagom, i tako upotpunjuju onaj obilni materijal od koga je velikim dijelom i sastavljen ovaj kodeks koji pretstavlja zakonodavnu, pravnu kompilaciju sačinjenu, svakako, za praktične potrebe terena gdje je ta kompilacija i nastala.

Najstariji dokument pisan je početkom rebnul-evvela 956 godine (30 marta do 8 aprila 1549 godine). To je »Isprava umrlog nadglednika Hasana«. Iako je tekst ovog dokumenta izdao Fehim Spaho (Gl. Z. M., XXV, god. 1913, str. 138), a tekst i prevod Čiro Truhelka (Gl. Z. M., XXVII, god. 1915, str. 202—203), ja ga ponovo izdajem zbog nedostataka u oba izdanja, koji su naznačeni u odgovarajućim fuznotama pod tekstrom originala i prevoda kod nas.

Ja sam u predgovoru »Jedne kanuname Zvorničkog sandžaka« skrenuo pažnju na sličnost odredaba te kanuname o hasovima srebreničkog i ostalih rudnika u Zvorničkom sandžaku (Gl. Z. M., god. 1948, str. 226). Ova isprava pokazuje da su odredbe zvorničke kanuname bile narušavane, jer su namjesto dvije akće po odžaku uzimane na ime odžačke pristojbe po 24 akće godišnje od svake kuće bez obzira na broj ugljarskih odžaka. Tako se pored direktnih podataka o zloupotrebara prema seljacima koje saopštava Zvornička kanunama navodi i ova zloupotreba.

Ali ono što je važno u ovoj ispravi to je podatak o tome da je tu skroro popisan Zvornički sandžak. Dakle, kaže se da je to nedavno bilo. Kad se uzme u obzir da je ta isprava napisana početkom rebnul-evvela 956 godine (30 marta do 8 aprila 1549 godine), onda izlazi da je popis sandžaka mogao biti završen krajem prošle a početkom te godine. A to se upravo slaže sa podatkom o zvorničkoj kanunami iz 955 godine (1548), čiji se original nalazi u Arhivu Pretsjedništva vlade u Carigradu.

¹ Branislav Durdev u predgovoru »Kanun-name za Bosanski, Hercegovački i Zvornički sandžak iz 1539 godine« navodi šta je sve objavljeno iz toga kodeksa. Vidi Istorisko-pravni zbornik, sv. 3—4, str. 227.

Drugi dokumenat datiran 17 februara 958 god. (25 januara 1551 god.) pretstavlja ferman koji se odnosi na teritoriju Zvorničkog sandžaka. On donosi nekoliko interesantnih činjenica. One govore o tome da je ranije započeta kriza Turske carevine prelazila iz latentnog u otvoren oblik. Naročito je interesantna zbrka i nered među posadama tvrđava, koje su bile važan oslonac centralne vlasti u osvojenim zemljama. Taj nered je u uskoj vezi sa krizom timarskog sistema kao i sa slabostima komplikovanog činovničkog i vojnog aparata. U ukupnom ispreplitanju i međusobnom djelovanju svih tih činilaca kriza je dobivala uopšten i jasan oblik koji će iza vladavine Sulejmana Zakonodavca, krajem 16 vijeka poprimiti razvezan i gotovo katastrofalni vid. Disciplina i stabilnost tvrđavskih posada gubila se. U njihove redove infiltrirali su se malodobnici, rajinski sinovi, robovi. Klasni antagonizam ocrtavao se i prelамao u njihovim poremećenim redovima.

Od naročitog je interesa pitanje knezova i primičura koje stoji u uskoj vezi sa gore pomenutim kompleksom. Knezovi i primičuri kao društvena ustanova izrasla iz organskog razvitka našeg stočarskog i zemljoradničkog seljaštva i primljena i uklapljena u cjelinu turskog feudalnog poretka u našim krajevima imala je posredničku ulogu između turskog civilnog i vojnog aparata vlasti s jedne strane i patrijarhalne seoske zajednice u druge strane. Knezovi i primičuri imali su socijalne atributе koji su proizilazili iz njihovog takvog položaja. Oni su vukli snagu iz položaja koji im je davala njihova zajednica kojoj su stajali na čelu, a potvrdu, sankciju za tu snagu dobivali su od turske vlasti koja je time htjela da njihov položaj služi kao ustanova koja uskladjuje snage zajednice na čijem se čelu oni nalaze sa cjelinom društvenog i državnog poretka Osmanske imperije.

Zbog toga kriza knezovskog i primičurskog položaja nije jednostovna činjenica već odražava krizu zajednice kojoj oni stoje na čelu, krizu odnosa te zajednice prema turskom društvenom i političkom poretku, kao i izvjesnu krizu cjelokupne turske vlasti u našim zemljama. Kad se uzmu u obzir podaci koje daje Zvornička kanun-nama i docnije Ali-Čauš iz Sofije o tome da su knezovi uživali timare, onda se vidi da ovaj dokumenat i s te strane povezuje pitanje knezova za pitanje krize turskog timarskog sistema. Tako se na prvi pogled prosta činjenica da su knezovi i primičuri uživali svoj položaj bez berata ili sa tuđim beratom pokazuje kao stvar koja mnogo govori o razvoju te ustanove sagledane u njenoj suštini i prema njenom mjestu i ulozi u društveno-političkoj slici turske vlasti u našim krajevima. Turski feudalizam nije počeo uvlačiti knezove u timarski sistem tek u 17 vijeku. Naprotiv, uzevši uopšte, zajedno sa krizom turskog feudalizma, s krizom timarskog sistema dolazi i do krize ustanove kneza. To ne znači da je kriza ustanove kneza vukla svoj korijen isključivo i prevashodno iz krize timarskog sistema. Ona je svoj korijen vukla iz krize turskog feudalnog sistema uopšte, a posebno iz krize čiji je sadržaj bio sve veće zahvatljivanje stočara — zbog njihova prelaska na zemljoradnju — u cjelinu turskih agrarnih odnosa pretstavljenih najvećim dijelom timarskim sistemom koji je stajao u znaku sve veće eksploatacije zemljoradničkih masa. Gubljenje privilegija duktatara (filuridžija) osnovni je razlog i krize ustanove kneza. Izrastanje i učvršćivanje ustanove kneza-timarnika moglo se, uopšte uzevši, masovno sprovoditi u drugim, povoljnijim uslovima. A ti drugi povoljniji uslovi mogli su postojati u ono vrijeme kada je ustanova duktatara (filuridžija) primana i učvršćivana od strane Turaka. To se pak dešavalo u doba turskog osvajanja Balkana. Kad su Turci prešli na osvajanje Podunavlja, započela je kriza ustanove filurije i na njoj izrasle ustanove kneza i primičura. Sazreli turski

feudalni sistem, počeci njegove dekadencije, povećani fiskalni pritisak na proizvođačke mase, relativno jačanje proizvodnje i time uslovljena brža društvena diferencijacija unutar privilegovanih dukatarata (filurdžija) doveli su do slabljenja ustanove filurije. Takvi uslovi uzdrmali su ustanovu kneza i primićura. Važno je pitanje da li su Turci pokušavali i da li su, gdje su za to imali povoljne uslove, uspjeli da iskoriste uzdrmanost odnosa unutar dukatarata (filurdžija) i da preko ustanove knezatimarnika osvoje ove patrijarhalne zajednice za turski timarski sistem. Ali je isto tako važno pitanje da li su to, uopšte uzevši, mogli ostvariti. Istoriski izvori govore da, to oni nisu mogli ostvariti. Ukoliko je bilo ustanove kneza timarnika u XVII., a posebno u XVIII. vijeku, ona je u velikom broju slučajeva naslijedena iz prethodnih vremena i predstavljala je isčeščavajuću neznatnost prema drugom putu direktnog prodiranja feudalnog sistema preko svojih pretstavnika spahijskih nasilnim, vanekonomskim ili ekonomskim sredstvima. Jer knez koji je spahija a koji je izgubio svoje stare atribute kneza nije bio potreban turskoj vlasti. Stoga je takvog kneza-timarnika potisnuo i zamjenio turski spahija.

Podatak o hrišćanskim hajmanima, tj. o nomadima, odnosno o seljacima koji dolaze iz drugih sandžaka i naseljavaju se na zemljama u Zvorničkom sandžaku govori o živoj kolonizaciji u tim krajevima. Ta kolonizacija unosila je novi elemenat u postojeće agrarne i fiskalne odnose, čija je slika data u sandžačkom popisu. Te su koloniste iskorištavali posjednici čifluka i baština, dovodeći ih u odnos zavisnosti prema sebi i komplikujući i narušavajući klasični odnos: seljak-feudalac-država. Kao što se izričito kaže, ti su hajmani ostajali do novog popisa van deftera (مأج زندن), a često i poslije novog popisa, jer nisu kod popisivača prijavljeni, a to je pričinjavalo štetu državnom fiskusu za račun posjednika čifluka, ili kao što je ovdje slučaj, za račun spahija.

Za teritoriju Zvorničkog sandžaka vezan je sadržaj i dviju carskih zapovijedi, od kojih je prva datirana 966 godine (14. X. 1558 do 2—3. X. 1559 godine), a druga početkom zilhidže 966 godine (4 do 13. septembra 1559 godine). Obje te zapovijedi tretiraju pitanje tahvila, tj. pitanje ustupanja i posjedovanja lena, te pitanje kome pripadaju prihodi lena u momentu kada dode do promjene ličnosti uživaoca lena. Ovdje se konkretno radi o sukobu između bivšeg i novog sandžakbega Zvorničke live u pogledu prinadležnosti od položaja sandžakbega koje su pale u doba promjene na tom položaju. Tu se država pokazuje ne samo kao eksponent feudalne klase i regulator odnosa među klasama, već i kao regulator odnosa unutar klase čiji je ona pretstavnik.

Peti, posljednji dokument iz 16. vijeka, datiran je krajem ševvala 973 godine (11 do 20. maja 1566 godine). U njemu se govori o prelazu seljaka u grad, konkretno u Sarajevo, koji se tamo nastanjuju i bave zanatima. Takve naseljenike uznemiravaju spahijski i hajmanedžije. To pokazuje da su se u grad selili ne samo u defter kao raja upisani seljaci već i hajmani, tj. seljaci bez baštine i često neuvedeni ni u kakav defter. Ovaj podatak otvara interesantan aspekt na planu odnosa grad-selo. Iako je grad u Turskoj carevini u mnogo drukčijem položaju nego na Zapadu, on i ovdje snagom ekonomskih zakona djeluje kao privlačna tačka na proizvođačke mase sela, i to direktno protiv interesa feudalne klase i državnog fiskusa. Država je zakonski regulisala taj odnos odredbom o desetgodišnjem roku nastanjenosti u gradu preseljenika sa sela kao uslovom da ga se ne može povratiti na zemlju sa koje je otišao. Ta odredba vrijedi uz uslov da se takav prese-

Ijenik bavi zanatom ili drugim zanimanjem koje mu je dovoljno za izdržavanje. Takva lica ne smiju se koristiti položajem građanina u smislu izbjegavanja feudalne obaveze za eventualno na selu obradivanju rajinsku zemlju.

Kad je docnije pritisak na seljačke proizvođače od strane spahijsa i državnog fiskusa povećan, nastalo je masovno bježanje sa sela. Stoga je početkom 17 vijeka centralna vlast bila prisiljena da donosi odredbe koje su pooštravale pomeđutni klasični zakon i koji su praktično prikivale seljaka za zemlju. Naravno, takve odredbe nisu mogle biti efikasne, jer su bile u suprotnosti sa stvarnim ekonomskim i društvenim razvitkom. Pod povećanim pritiskom proizvodjačke mase sela u klasnoj borbi sa feudalcima i državom našle su u napuštanju zemlje jedno od glavnih sredstava borbe. Dobrin dijelom takvo napuštanje zemlje vodilo je u grad. Osim toga razvitanje proizvodnje, diferenciranje zanata stvarale su od sela rezervu za grad. Stog su ove naredbe centralne vlasti o prikovanosti seljaka za zemlju gubile stvarnu, pa i formalno-pravnu vrijednost i normiranje pomenutog odnosa poprimalo je stari, klasični oblik.

To se vidi iz pomenuta dva dokumenta iz 18 vijeka. U prvom datiranom početkom zilhidže 1174 godine (4 do 13 jula 1761 godine) govor se o oblicima čitlućenja zahvatanjem jednog spahijsa u spahilik drugog spahijsa, potiskivanjem seljaka vlasnika čifluka od strane spahijsa koji unosi zloupotrebe u svoj odnos prema spahijsi vlasniku timara u kome se ti čifluci nalaze. I ovdje država nastupa kao regulator interesa pripadnika klase koju predstavlja.

Podatak o bježanju seljaka u grad pokazuje da je taj bijeg bio sredstvo klasne borbe. Seljaci su bježali u varošice da bi, iako su i dalje obradivali rajinske zemlje, izbjegavali plaćanje rajinskih dača. Braneci interese spahijsa država interveniše klasičnom odredbom o selenju u grad.

Gornju sliku upotpunjuje podatak da su odbijali da plate pristožbu na zemlju i on i »koji drže zemlju« u timarima spahijsa o kojima je riječ. Svi ti podaci pokazuju duboku krizu koju je doživljavao timarski sistem. Ta kriza u pozitivnom smislu značila je učvršćenje i širenje čiflćenja.

U drugom dokumentu iz 18 vijeka datiranom krajem ševvala 1179 godine (1 do 10 aprila 1766 godine) vidimo istu situaciju u pogledu bježanja seljaka sa zemlje. Vidi se da ta bježanja nisu imala uzak, lokalni domet. Spahijsa Mehmed tuži se da mu se raja razbježala u 4 kadiluka. I ovdje država interveniše klasičnom odredbom o selenju raje i određuje naknadu spahijsi od raje koja spada pod udar te odredbe, osim u slučaju da je takva raja već zapisana kao raja drugog spahijsa. To znači da država istupa u prvom redu u interesu klase kao cijeline.

حجت ناظر حسن المرحوم

باعت تحریر قلم و موجب تسطیح رقم اوادر که حالیا فرمان سلطانیله لواه اوزرنیق^۱ محمددا تحریر اوولدقدہ سرینیچه و سازر معدنارینه کورجی تیین اویلان خاصه^۲ همایون رعایاتی کلوب بوندن اول معدن ایچون کور ایلدکرده اسکر خاصه همایون طپراگنده اوچاق ایدرسوز^۳ قانون قدم اوزره خاصه امرینه^۴ میری ایچون

^۱ U rukopisu: اوزرنیق

^۲ U rukopisu svagdje stoji: حاصه

^۳ treba čitati etdirsevüz. U starom osmanliskom jeziku u prvom licu mnogožine optativa dolazio je i nastavak üz. Vidi: J. Deny, Grammaire de la langue turque, Paris, 1921, str. 413. Ovdje je optativni nastavak došao na kondicionalnu osnovu.

^۴ U rukopisu: امینه

اکیشر اچه رسم اوچاق ویردک و سپاهیلار طپاغنده اوچاق ایلدوکرده قانون قدیم اوزره سپاهی به اکیشر اچه رسم اوچاق ویردک^۶ شمدى دخی سپاهیله اول قانون اوزره ویرز اما امین اولان خیالدین^۷ معدناوه امین اولدوغى زمانىن برو بن اووزىزىه بىدۇت احداش ایدوب مورجى خاصەلەنەن هر خانە دن آیدە اکیشر اچه بىلە يىگىمى دردر اچه الوب^۸ كۈك اوچاق اولسون نىچە فقرا و ضعفا وادر كە بىلە ايڭى اوچاق اقىكە قادر دكىلەر قانون قىديمە مئاير بىزه حىف و ئۆلم اولدوغىندىن^۹ مىخىل اولىوب كېيىتە^{۱۰} و فرارزم مقرىدر دىرىشكۈى ايدىچىك دوتى سلطانى دە قانون قدىدە اوچاق ایلدەلەنە دە رسم اوچاق اکیشر اچه الوبە اندە كىم اوزرە ئىتق دفتر خاقانە^{۱۱} و قانون قىديمە مخالف ئاقلىن خصوص مزبور منع اولنوب قانون قدیم^{۱۲} اوزرە عمل اولنە دىۋ مقرىر اولنوب خصوص مزبور اپچۇن رعایا، ضعفا تىمسىك طلب ئەتكىن اللرینە اشپور تىكىرە ويرلەي من بعد قانون قدىعىن تىخاوز اولنوب رعایا يە تىدى اولنورسە حاكم الوقت اولنلار منع دفع ايدەلار منع اوپيانارى و قۇىع اوزرە درکاھ معاڭىيە عرض ايدەل تۈرىۋا في اوائل ربىع الاول سنه ۱۲۹۵^{۱۳}

Isprava (hudžet) umrlog nadglednika Hasana^{۱۴}

Uzrok pisanju ovih redova i povod nizanju ovih znakova jest sljedeće:

Sada kad je uslijed carskog fermana ponovo popisana Zvornička liva došla je raja sa carskog hasa koji je određen za ugljare u srebreničkom i ostalim njenim (Zvorničke live) rudnicima i potužila se, rekavši: »Ranije kad bismo pravili ugalj za rudnik, ako bismo pravili odžak na zemljištu carskog hasa, davali smo po starom zakonu eminu (intendantu) hasă za miriju po dvije akče odžačke pristojbe (resmi ocak), a kad bismo napravili odžak na spahiskom zemljištu, po starom zakonu davali smo spahiji po dvije akče odžačke pristojbe.^{۱۵} I sada dajemo spahijama po tom starom zakonu. Ali otkako je sadanji emin Hajrudin postao emin rudnika, uveo je na naš račun novotariju i uzima od svake kuće sa ugljarskih hasa mjesečno po dvije akče, a godišnje po 24 akče, bilo da ima ili nema odžaka. A koliko ima siromašnih i ubogih koji nisu u stanju da godišnje naprave dva odžaka!

^۶ Rečenica: و سپاهیلار طپاغنده اوچاق ایلدوکرده قانون قدیم اوزره سپاهی به اکیشر اچه رسم اوچاق ویردک ispuštena je u tekstu koji donosi F. Spaho u radu »Turski rudarski zakoni«, Gl. Zem. m., XXV, god. 1913, str. 138.

^۷ Bez diakritičkih znakova.

^۸ U rukopisu: اولو، ali smisao teksta tjeran je da stavimo الوب . Ovaj i dalji dio teksta ne izgleda mi potpun. Kod F. Spaha ova riječ izostavljena. Pored toga na nekoliko mješta ima kod njega netaćnog prepisivanja, pa čak izostavljanja riječi; cit. mj.

^۹ Mislim da je bolje . اولدوغىندە . U rukopisu stoji اولدوغىندە .

^{۱۰} U rukopisu: كېيىتە

^{۱۱} U rukopisu: خاقانە

^{۱۲} U rukopisu: قدىعى

^{۱۳} Prevod ove isprave dao je Čiro Truhelka uz svoj rad »Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni«, Gl. Zem. m., XXVII, 1915, 1 i 2, str. 202—203. Taj prevod je slobodan i na više mjeseta ostupa od našeg prevoda formalno, a na nekim mjestima i sadržajno. Najveća greška Truhelkina prevoda je pri kraju toga prevoda gdje on prevodi sa »اىلارنى منع اوپيانارى«, te izlazi da su oni »kojii ne bi zabranjivali« sudije i da te sudije treba prijaviti Porti,

Pošto nam se suprotno starom zakonu nanosi nepravda i nasilje, a to je nepodnosoivo, ništa nam ne preostaje nego da bježimo.« Utvrđeno je da u carskom defteru i starom zakonu (stoji da) on (emin) uzima kad se pravi odžak, po dvije akče odžačke pristoje i da se pomenuta stvar, pošto je uzimanje razrezom protivno carskom defteru i starom zakonu, zabrani i postupi prema zakonu. A kako je uboga raja zatražila o tom isoravu, u ruke joj je data ova teskera.

Ako bi se otsada kršio stari zakon i raja ugnjetavala neka to zabrane i sprječe sadašnje sudije, a one kojima se ne može zabraniti, neka, kad se to desi, prijave na visoki dvor!

Napisano početkom rebiulevela godine 956 (30 marta do 8 aprila 1549 godine).

صورت حکم شریف عالیشان

مقابر القضاة والحكام معادن الفضائل والكلام ازورنيق سنجاغي قاضيلرى زىد فاضهم توقيع رفع
 همايون واصل اوپيجاچ معلوم اولاکه حاليا لوا مزبورلک^۱ مووقاتنه امين اولان درویش در کاه معلماده کلوب
 مذکور سنجاقده قلاع مستغظارلندن بضارى بى برات اولوب وبضارى دخى بىك^۲ براتيله تيار تصرف ايدرل
 وبضارى دخى قلمه خدمته اوليلوب خارج يerde اولوب تيار تصرف ايدرل و مذکور قلمه لرده تابلغ كوجل
 اوغلتلار و ازادسز قولار تيار تصرف ايدرل وبضارى دخى دعيت اوغلى دعيت اولوب شمدى حصاردارلى اوشلارلار
 وبضارى دخى بى قاعده^۳ كدك تصرف ايدرل کن قلمه خدمته اوليلوب اغازلى معرفتيله اختر قلعده و نواحىده
 ساكن اوغرلار و لوا مزبورده بعض كڭلار و پەرەمېكىرلە^۴ واردكە براتلىرى اوليلوب وبضارى دخى بىك^۵ براتيله
 تصرف ايدرلار و لوا مزبوره^۶ اختر سنجاقلاردن بعض خيانه^۷ کلوب تقاعد ايدوپ خارج از دفتر اوغانلارك اسپىنجەلرین
 سپاهيلر تصرف ايدرلار بو خصوصلاردن^۸ مال ميرى يە ضرر اوغر ديو بلدردى

امدى يېردىمكە حکم شریف واردقە تفتیش ايدوپ كورده سز لوا مزبوره^۹ تابع قلعه لارده بى برات
 حصاردارلى وار ايسە تىيە ايدە سز تىذ كەلرین در کاه معلماده كتوردب برات اندوره لار بعد تىيە اسلېبۈ تىذ كەلرلار
 برات اقيانلارك قانون اوزرە تىارلى حاصن موقوف اپېچون ضبط اندوره سز و بىك^{۱۰} براتيله حصار ارى كدوكىن^{۱۱}

^۱ U rukopisu: مزبوره

^۲ Fehim Spaho čitao je »brećo« (Rudarski zakon, G. Z. M., XXV za 1913 g.). Piše se bir-egü (bir-egü) znači: neko. Vidi J. Deny, Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli), Paris 1921, str. 215, bilj. 1.

^۳ U rukopisu: قاعده

^۴ U rukopisu: پەرەمېكىرلە . Stavio sam پەرەمېكىرلە, jer je to najčešći način pisanja, ali se pored toga nailazi na oblik پەرمېكىر.

^۵ Vidi bilješku 3.

^۶ U rukopisu: مزبورە يە

^۷ U rukopisu: خيانه

^۸ U svim rukopisima koje sam ovđe obradio خصوص redovno se piše bez tačke.

^۹ U rukopisu: مزبورە يە

^{۱۰} Vidi bilješku 3.

^{۱۱} U rukopisu: كندو كەن, što je pogrešno. Vjerovatno je prepisivač sręo oblik كندو كەن pisala se i pročitao ga كندو كەن. Riječ كندو كەن pisala se i كندو كەن

تصف ايدر كسته ل واريسه ک ظاهر اولا انك كيلره بركو براتيله كدك تصرف اندرميه سز و حصار ااريته تنيه ايده سز که قلعه دن خارج يرلرده او ليوب خدمتلرین ادا ايده ل بعد تئيه اسلاميوب قلعه ده او ليوب اخريده اولتلار وک تيارلاري حاصلين قانون او زده موقف ايچون ضبط اندوره سز و مذکور قلعه لرده نا بالغ كوچك اوغللار و ازادسز قوللاردن و رعيت اوغللارندن خلاف امر تيار تصرف ايدر كستل وارميدر و تقني قلعه ددر و قاج نفر در مفضلان يازوب عرض ايده سز و برقلعه ده كدك تصرف ايدر كن اخر قلعه ده و تواحیده ساكن كستل واريسه قلعه لرينه كتوردوب خدمت لازمه لرین اندره سز و لوا، مزبورده كلتزو پره ميكور¹² او لاناري امين مزبور معريقه نفقيش ايدوب كوره سز كلتزو پره ميكور¹³ اللده بيراتلاري يوغيسه كلتلکي و پره ميكور لکي¹⁴ دخل اندرميوپ تنيه انده سز که در کاه معلاده کاروب برات اخراج ايده ل و اخر كسته براتيله كلتزو پره ميكور¹⁵ واريسه ک ظاهر اولا انك كيلارك كلتزو پره ميكور لک¹⁶ مخصوصلين موقف ايچون ضبط اندوره سز و خارج ولاتندن مزبور سنجانه خيانه¹⁷ كافلارندن كلش واريسه حقيقه له معلوم ايدنوب كستنک يازيلو و صورت دقتوندنه يازلورعيت او لاناتلارك قانون او زده اسپيجه لرین الدورب امين مزبوره ضبط اندوره سز مفرداتيله دفتر اندوره سز حاصل اولان اچه، مفردات دفترليه مهريوب امين مزبور ليله در کاه معلاده کوندره سز آما بو خصوصلارده خلاف شرع و قانون کسنه ظلم و تعدى او لعنتدن حذر ايده سز عرضه محتاج ايسه يازوب عرض ايده سز شوبله ييلسز علامت شريفة اعتقاد قيله سز تحريراً في اليوم السابع عشره¹⁸ [من] محمد الحرام سنه ثمان و خمسين و تسع مائه بقان ادرنه

Kopija uzvišene časne zapovijesti

Ponosima kadija i sudija, rudnicimа vrline i riječi, kadijama Zvorničkog sandžaka, — neka m se poveća vrlina!

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna:

Derviš koji je sada emin (intendant) mevkufata¹⁹ pomenute live došao je na moj uzvišeni dvor i saopšto je da u pomenutoj livi neki čuvari tvrdava bez berata, neki s tuđim beratom, uživaju timar, a neki, opet, iako nisu u tvrdavskoj službi, već se nalaze vani, uživaju timar. U pomenutim tvrdavama maloljetni, nedorasli dječaci i neoslobodeni robovi uživaju timar. Jedni, opet, koji su, kao rajinski siňovi, raja sada su postali posada tvrdava. Neki opet, iako u tvrdavi už-

¹² U rukopisu: پروکور

¹³ U rukopisu: سز، پروکورسز، što je greška prepisivača koji je pluralni sufiks *J* čitao.

¹⁴ U rukopisu: پروکور لکي

¹⁵ U rukopisu: پروکور

¹⁶ U rukopisu: پروکور لک

¹⁷ U rukopisu: خيانه

¹⁸ U rukopisu: عشر

¹⁹ Mevkufat je kasa carskih poreza, a mevkufat emini nadglednik, intendant poreza. Vidi: Hammer, Des osmanischen Reichs Staatsverf. und Staatsverw., I, str. 370, II, 129, 423 et passim.

vaju gedik,²⁰ nisu u tvrđavskoj službi nego su sa znanjem svojih aga nastanjeni u drugoj tvrđavi i u okolini. U pomenutoj livi ima nekih knezova i primićura koji nemaju berata, a nekih opet koji s tuđim beratom posjeduju. Iz drugih sandžaka dolaze neki nomadi u pomenutu livu i nastanjuju se (otsjedaju), a i ispendže onih koji nisu uneseni u defter uživaju spahije. Usljed svega ovoga nanosi se šteta mali miriji (svojini fiskusa).

Stoga sam naredio da to, čim stigne moja časna zapovjest, izvidite i razmorte. Ako u tvrđavama koje potpadaju pod pomenutu livu ima tvrđavskih posada bez berata, upozorite ih neka svoje teskere donesu na moj uzvišeni dvor i izvade berat. Zapovijedite da se po zakonu konfiskuje za mevkuf prihod sa timara onih koji, poslije upozorenja, ne poslušaju i ne zamijene svoje teskere za berate. Ako ima lica koja uživaju gedik tvrđavske posade s tuđim beratom, i to bude očito, takvim ne dozvolite da s tuđim beratom uživaju gedik. Upozorite tvrđavske posade da se ne zadržavaju na mjestima van tvrđave i da svoje službe izvršuju. Zapovijedite da se po zakonu za mevkuf konfiskuje prihod sa timara onih koji, poslije upozorenja, ne poslušaju, ne budu u tvrđavi i budu na drugom mjestu. Detaljno pišite i izvijestite da li ima u pomenutim tvrđavama maloljetnih, nedoraslih dječaka, neoslobodenih robova i rajinskih sinova koji suprotno zapovijedi uživaju timar, (kao i to) u kojoj je to tvrđavi i koliko ih je. Ako ima lica koja, iako u jednoj tvrđavi uživaju gedik, stanuju u drugoj tvrđavi i u okolini, naredite da se dovedu u njihove tvrđave i da vrše svoje dužne službe. Sa znanjem pomenutog emina proispitajte i izvidite one koji su knezovi i primićuri u pomenutoj livi. Ako knezovi i primićuri nemaju u ruci berata, ne dozvoljavajući miješanje u kneževske i primićurske dužnosti, upozorite ih da dodu na moj uzvišeni dvor i da izvade berate. Ako ima knezova i primićura sa beratom drugog lica, i to bude očevidno, naredite da se prihod takvih od knežovske i primićurske službe zapljeni za mevkuf.

Ako ima inovjeraca nomada koji su u pomenuti sandžak došli iz krajeva izvan (tog) vilajeta, naredite da se, istinski se obavijestivši po zakonu uzmu ispendže od onih koji nisu ni kod koga zapisani niti su u njegovu kopiju teftera upisani kao raja, zapovijedite pomenutom eminu da ih uzme i naložite da se to podrobno unese u defter. Dobiveni novac sa podrobnim defterima zapečatite i po pomenutom eminu pošaljite na moj uzvišeni dvor.

Ali se čuvajte da u svemu ovome ne bude nekom protivno šeriatu i za konu naneseno nasilje i nepravda. Ako je potrebno obavještenje, pišite i obavijestite. Tako znajte. Oslonite se na časni znak.

Napisano 17. dana svetog muharema godine 958. (25 januara 1551 godine) u rezidenciji Jedrenu.

²⁰ Gedik timar je jedna vrsta povlaštenog timara: »Jedna je pak vrsta odredena čuvarama i posuzi tvrđava koje se nalaze u Osmanskoj carevini. Svaka tvrđava ima municije, topova, pušaka i ratnog materijala, te dizdara, čehaju i vojnike koji dan noć obilaze kule i puškarnice tvrđave, kod koje su određeni. Njihova je stalna služba čuvanje tvrđave. Ovom redu kažu »hisar eri« (posada tvrđava). Njihov dizdar, čehaja i ostali imaju idžmalli (avedene u idžmal-defter — u sumarni defter) timare koji su im određeni i koji se računaju kao gedik.« Vidi: Gl. Zem. m., nova serija, II, str. 198, god. 1947.

حكم شریف عالیشان

منافر القضاة والحكام معدن الفضل والكلام ازورنيق سنجاني قاضيري دام افضلهم توقيع رفع
 همايون واصل اولجاق معاوم اولاً كه سابق ازورنيق سنجاني بکي اولوب حالياً بهاج بکي اولان قدوة الامراء انکرام
 محمد² دام عزّه در کاه معلّمه مکتوب کوندرورب لوا ازورنيقه کندو تحويلنه حسین شاه دام عزّه³ ويرلوب
 ترکه محصولی کندو تحويلنه دوشوب و آپه دخی دمد اولش ایکن مشار اليهك ادماري بزم تحويلمزر دوشمشدر
 علف و کندوم محصول آپه محصوله داخل دکلدر دیوب ضبط اندرمد کلرمن بلدردي امدى محصول خصوصنه
 بحسب الشرع اعتبار وقت حصاده در حصاد وقت کیمک تحويلنه دوشر ایسه جمله ترکه محصول انکدر و قانون
 مقرر دخی حين قبض انتشار اوئشدر برویده ترکه ایريشوب پچایوب و خرمنه⁴ کلوب عشر اونتچ جائز اولان وقت
 که حين قبضدر کیمک تحويلنه دوشر ایسه جمله محصول انک اولور بیچلک و دوکلمک و تمشید اونتچ لازم دکلدر
 بیورد دو مکه حکم شریفمه مشار اليهك ادماري واردقده هر بیریگز تخت قضاکرده اولان خصوصی مستقل
 خصماً مواجهه سنه تقیش ایدوب کوره سز وقت حصاد و زمان قبض بحسب الشرع و قانون وجه منفور اوژه
 مشار اليهك تحويلنه دوشمش ایکن مومن اليهك ادماري خلاف قانون کندوم و علف وجو محصوله داخل
 دکلدر دیوب دخل ایدرل ایسه منع و دفع ایدوب حکم همايونم ايله وران آدمارینه ضبط اندرمد سز و اک تحويل
 و تاریخته⁵ دوشمش محصولان دخی نسته سن المشار ایسه بعد الشبوت حکم ایدوب اليوره سز قردد ایدناري
 سکیدوب عناد ایدناري اسماري ايله يازوب عرض اليهمسز تحويله في اوانل ذي الجبه سنه ١٦٦

Uzvišena časna zapovijest

Ponosima kadija i sudija, rudnicima vrline i riječi, kadijama Zvorničkog sandžaka, — neka im potraje vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna:

Uzor plemenitih emira Muhamed, — neka mu potraje slava, — koji je ranije bio beg Zvorničkog sandžaka, a koji je sada beg Mohača poslao je pismo na moju uzvišenu svitu i saopšto da je sa njegovom tahvila⁶ (ono što je uživao) u Zvorničkoj livi dato Husein-Šahu, — neka mu potraje slava, — te da, iako je prihod od ljetine pao za njegovu tahvila, a ječam već bio u snopovima, ljudi pomenutog nisu dali da se kupi izjavivši: »To je palo za našeg tahvila, a prihod od piće i pšenice ne spada u prihod od ječma.«

¹ U rukopisu svagdje حام mjesto

² Treba محمد

³ U rukopisu: عزّه

⁴ U rukopisu: حرمته

⁵ U rukopisu: تاریخته

⁶ U rukopisu: jednina.

⁷ Pogledaj članak »O izrazu tahvil« u prošlom broju ovog časopisa,

U pogledu prihoda od ljetine po šeriatu se uzima u obzir vrijeme žetve. Sav prihod od ljetine pripada onom, za čijeg tahnila padne vrijeme žetve. I kao utvrđeni zakon uzeto je u obzir vrijeme uzimanja. Vrijeme kad je dozvoljeno uzeti desetinu na ljetinu koja je na jednom mjestu sazrela, požnjevena i došla na gumno jest vrijeme uzimanja. Za čijeg tahnila to padne, njegov je sav prihod. Nije potrebno da (ljetina) bude požnjevena i ovršena i uzeta desetina.

Naredio sam da, kad stignu ljudi pomenutog sa mojom časnom zapovijedi, svaki od vas to islijedi i izvidi u prisutnosti posebnih neovisnih parničnih stranaka koje potpadaju pod vašu jurisdikciju.

Ako bi se ljudi pomenuog (Husein-Šaha), premda je na rečeni način doba žetve i vrijeme uzimanja po šeriatu i zakonu palo za tahnila pomenutog (Muhammeda), protuzakonito umiješali, govoreći da pšenica i pića ne spadaju u prihod od ječma, to spriječite i otklonite i dopustite njegovim ljudima koji stignu sa mojom carskom zapovjedi da uzmu.

Ako su (ljudi Husein-Šaha) uzeli nešto od prihoda koji je pao za njegova tahnila i u njegovo doba, pošto to utvrdite, njima (ljudima Muhamedovim) dosudite i dodijelite.

Neposlušne umirite, a uporne poimenice popišite i dostavite.

Napisano početkom zilhidže 966 godine (H do 13 septembra 1559 godine).

حکم شریف عالیشان

مناخ القضاة والحكام معادن الفضائل والكلام اذريني سنجاغي قاضيري زيد فضاهم توقيع رفع
هابيون واصل اوبيج معلوم اولاً كه حالياً لواه مزبورك سنجاغي بکي اولان قوده الاما، الکرام حسین شاه دام
عزه در کاه معلماء آدم کوندروب شویله عرض ایلیکیه طقز یوز المتش آئی تاریخنده² واقع اولان وقت حصاد
مومى اليهك تحويلنه دوشوب مسجل دخى اولش ایکن بعده سنجاغي بکي اولان اتخاره الاما، الکرام محمد
دام عزه ناك آدمي محمد نام کسته دخل ايروب خليل حقن الوب تدى ايلیش
امدی بر يerde ترکه چيپلوب خيرمه کاکوب و دوكاکوب عشر المتق جائز اولان زمان حين قبضدر اول
وقت گمک تحويلنه دوشمش ايسه جمله حصاد انوکدر ترکه دوكولوب در ایبار اولدي دير ترای اتفاک جاييز دکادر
پيورده مکه حکم تشریفیله مومى اليهك آدمي وارد قده احضار خصما قیلوب کوره سز وجه مشروح اوژره وقت
حصاد مومى اليهك تحويلنه و تاریخنه دوشدوکی ثابت و ظاهر اولور ايسه جمله حصادی آڭا حکم ایدوب آدمیسنه
بى قصور الیوره سز⁴ و مومى اليهك تحويلنه دوشمش سايره اباب مخصوصلدن دخى نسنه سین آلمش ايسه بعد الثبوت
متوجه اولاناردن حکم ایدوب الیوره سز اول بابده خلاف شرع و قانون کسنه ايش اندريمه سز تىزد ايدنلى
سکيدوب عناد ايدنه في عرض اليهه سز تکرار بى خصوصاً اچجون شکایت اقا او آئیه سز شویله بیله سز و بعد النظر
بو حکم شریفی النه ابا ایده سز علامت شریفه اعتماد قىلسز سنه ١٩٦

¹ U rukopisu: حام

² تاریخنده: U rukopisu:

³ U rukopisu: اخخار

⁴ U rukopisu: لیوره سز:

⁵ U rukopisu: ساير

Uzvišena časna zapovijest

Ponosima kadija i sudija, rudnicima vrlina i riječi, kadijama Zvorničkog sandžaka, — neka im se poveća vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna da je sadašnji sandžakbeg pomenuće live, uzor plemenitih emira Husein-Šah — neka mu potraje slava — poslao čovjeka na moj uzvišeni dvor i ovako izvjestio:

Iako je vrijeme žetve u godini 966 (1558) palo za tahnila pomenutog i to uneseno u sidžil, čovjek (bivšeg zvorničkog) sandžakbega Muhameda, ponosa plemenitih emira, — neka mu potraje slava, — po imenu Mehmed poslije toga se umiješano, uzimao mnoga dažbine (hakn) i činio nepravdu.

Vrijeme kada je, pošto je ljetina požnjevena, došla na gumno i ovršena, dozvoljeno uzimanje desetine, jest vrijeme uzimanja. Za čijeg tahnila je palo to vrijeme, sva je žetva njegova. Nije dozvoljeno sporenje zbog toga što ljetina nije ovršena i susuta u ambar.

Naredio sam da, kad stigne čovjek pomenutoga sa mojom časnom zapovijedi, privedete stranke i to izvidite.

Kako je gore objašnjeno, ako bude utvrđeno i jasno da je vrijeme žetve palo za tahnila i vremena pomenutoga, svu žetuvu njemu da dosudite i da je uručite bez zaostatka njegovu čovjeku.

Ako je on (čovjek Muhamedov) uzeo nešto od ostalih prihoda koji su pali za tahnila pomenutoga, pošto to utvrđite, dosudite da ovom to dodijeli od svega onoga što mu pripada.

U tom smislu ne dajte nikom da učini nešto protivno šeriatu i zakonu. Neposlušne umirite, a uporne dostavite. Ne dajte povoda da ponovo bude žalbi zbog ovih stvari. Tako znajte. Ovu moju časnu zapovijest, poslje uvida, ostavite kod njega. Oslonite se na moj časni znak.

Godine 966 (od 14 X 1558 do 2—3 X 1559).

امر سلطانى

قدوة الامراء اكرام عدم اتكبراء [الخ] ذو القدر والاحترام االخاص² يزيد عاتي اللـك المـلام
بوـنه سـيـجـاغـىـ بـكـىـ دـامـ عـزـهـ وـمـخـرـ القـضـاـةـ وـالـحـكـامـ مـعـدـنـ الفـضـلـ وـالـحـكـامـ مـيـنـ الشـرـايـعـ وـالـحـكـامـ مـوـلـاـنـاـ
سـرـائـىـ قـاضـيـ زـيـدـ فـضـلـهـ تـرـقـيـعـ رـفـيعـ هـمـاـيـونـ وـاـصـلـ اوـلـچـاـقـ مـسـلـومـ اوـلـهـ كـهـ حـالـيـاـ نـفـسـ سـرـائـىـ اـهـالـيـيـ درـكـاهـ
مـعـلـامـهـ آـدـمـ كـوـنـدـرـبـ شـوـيلـهـ عـرـضـحـالـ اـيـلـدـيـلـرـ كـهـ اـيـچـارـنـدـنـ بـعـضـ كـسـنـهـلـ قـرـادـنـ كـلـوبـ اـهـلـ صـنـاعـيـ اـولـوبـ قـصـبـةـ
مـزـبـورـدـهـ سـاـكـنـ اـولـوبـ صـنـتـ اـشـلـيـوـبـ اـونـ بـيـلـ دـنـ زـيـادـهـ مـتـمـكـنـ اـولـوبـ قـرـادـنـ عـلـاقـقـىـ اـولـيـوـبـ لـاـيـتـ كـاتـبـ
اـولـنـدـقـدـهـ قـصـبـدـهـ شـهـرـلـوـ قـيدـ اـولـنـبـ بـعـضـ سـپـاهـيـلـرـ وـخـيـانـهـ جـيلـرـ يـازـيلـوـ دـعـيـتـ اـوـغـولـرـىـ سـزـ دـيوـ رـجـيـدـهـ اـيـدـوـبـ
خـلـافـ قـانـونـ وـدـفـتـرـسـوـمـ دـعـيـتـ الـوـبـ تـعـدىـ اـيـدـرـلـرـ اـيـشـ

¹ U rukopisu: اختراهم

² U rukopisu: المختص

³ U rukopisu: حـامـ

⁴ U rukopisu: حـيـانـهـ جـيلـرـ

امدی بیوردمکه حکم شریف واجب الاتباعله وارد قده خصبا⁵ برابر ایدوب و سپاهینیک النده اولان مهولو صحیح صورت دفتر جدید خاقانیه ظر ایدوب کوره سز فی الواقع بازیلو دعا یاسنک اوغولری اولوب کندولری بازیلو دعیت او لیوب قضیة مزبورده اون بیلدن زیاده ساکن اولوب معافیت اوزره شهره شهرو قید اوشنلار ایسه اول اصل کستنلرک یاشلارندن سپاهیه و خیانه چیلره رسم دعیت الدرمیه سز تقد و عناد ایدنلری بازیوب عرض ایده سز بو خصوص ایچون مزبوری تکرار شکایت ائلو ایلمیه سز و بد النظر بو حکم شریفی⁶ الرنده ایقا ایدوب علامت شریفه اعتماد قیله سز تکریرا⁷ فی اواخره شوال المظالم من شهره سنہ ثلث و سبعین و تسخیره بمقام ادرنه

Carska zapovijest

Uzoru plemenitih emira, oslonu slavnih velikaša, nosiocu moći i poštovanja, obdarenom obilnošću milosti sveznajućeg vladara, begu Bosanskog sandžaka, — neka mu potraje moć, — i ponosu kadija i sudija, rudniku vrline i riječi, tumaču šerijatskih propisa i zakona, našem muli, sarajevskom kadiji, — neka mu se poveća vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna da su sada stanovnici Sarajeva poslali na moj uzvišeni dvor čovjeka i podnjeli sljedeću molbu:

Neka lica između njih došla su sa sela, postala zanatlije, nastanila se u pomenutom gradu⁸ i tu rade o zanatu. Tu, stanuju više od deset godina, nemaju posjeda u selima, a pri popisu vilajeta zavedena su u gradu kao građani.

Neke spahije i hajmanedžije zlostavljuju ih govoreći: »Vi ste sinovi (u defteru) zapisane raje« i protivno zakonu i defteru uzimaju rajinske pristoje i čine nasilje.

Sada sam naredio da, kad stigne sa mojom časnom zapovijedi koja se mora slušati, sazovete stranke i, pregledavši pečatom providenu autentičnu kopiju novog carskog deftera koja se nalazi u (svakog) spahije, to izvidite.

Ako doista budu sinovi (u defteru) zapisane raje, a lično ne budu (u defteru) zapisana raja i ako stanuju u pomenutom gradu više od deset godina, te ako su na osnovu oslobođenja upisani u gradu kao građani, ne dopustite spahijama i hajmanedžijama da uzimaju rajinske dažbine od takvih lica.

⁵ U rukopisu: **حکم**

⁶ U rukopisu: **شریف** što nije greška već usus koji se često susreće.

⁷ U rukopisu: **تکریرا**

⁸ Prepisivač ili je bio prvo napisao **اوائل**, pa je to popravio **واخر** ili je možda stazio znak dužine na drugi elif u riječi **اوائل** i ta se dužina sliša sa idućim sloganom, tako da se dobiva utisak kao da je napisano i **اوائل**. Teškoču povećava i to što nema diakrtičkih tačaka.

⁹ Sa »kasaba« označava se naselje od 5000—10.000 stanovnika. U riječnicima je dato značenje za »kasaba« veće selo, trg varošica.

Ja sam taj izraz ovđe preveo sa »grad«, jer je Sarajevo sredinom 16 vijeka bilo velik, razvijen grad (upor. VI. Skarić, Sarajevo i njegova okolina itd., 1937., kao i Sarajevo i njegov teritorijalni razvitak u 15 i 16 vijeku, Gl. Zem. m., XVI, 1929, str. 41—54).

Kieffer et Bianchi bilježi za riječ kasaba ovo: son acception varie suivant les différences contrées de l'Orient.

Uporne i prkosne zapišite i saopštite. Ne dajte povoda da se pomenuti ponovo žale zbog ove stvari. Ovu moju časnu zapovijest, poslije uvida, ostavite kod njih. Imajte povjerenje u moj časni znak.

Napisano krajem časnog ševvala godine 973; (11 do 20 maja 1568 godine) u rezidenciji Jedrenu.

امر شریف سلطانی

قدوة الامرا، الكرام عدة الكبار، الخام^۱ ذو التدر و الاخترام^۲ المختص بزید عناية الملك العلام يوسف سنجاغی بکی دام^۳ عزه و قدوة قضاة الاسلام زبده^۴، ولات الانام معدن الفضل والكلام سرای و دیشادر فاضلیاری دام فضلها توقيع رفع همایون واصل اولیجاق معلوم اولا که دارند کانه فرمان واجب الاذعان حسین و ماقيقوچ نام سپاهیار در کاه معلماده کاوب عرض ایلدیلار که مزبور مالتوچ بافضل برات همایونله سرای فضاسته متصرف اولدوغی^۵ نام قریه سنک تیاری حدوودی داخلنده پوشته دیگله معروف بولی او توز فرق بیلاند برو قریه مزبوره رعیتاری کوهی اچوب زراعت و حراثت^۶ ایدوب لکن دیراژ بیلیک نام قریه سپاهیاری فضولی عشر و رسومین الیکلشنلر حالا سپاهی اولان کسنه قریه مزبوره سپاهیاری الیکلشنلر دیراژ بکه راجع کندو قبض ایدوب تهدی ایدر ایش

امدی بیوردمکه حکم شریفله واردقلرنده بو خصوصه کوکی مقتد اولوب حق او زده کورده سر زوییکه قریه لیک سیورلی ممتاز اونوب تلاع اولنان تارله لارک مزبور قریه سنک ممتاز و معن سیوری داشلنده اولقدار زمانن برو دعیتلری تصرفنده اولوب دفتر جدیده اول تارله لار اسی ایله مصراح مزبور دیراژ بیلیک قریه سی اهالیسی نه قید اولتش دکله اول یزک عشر و رسومین محمد قریه مزبوره سپاهیاری الیکلشنلر دیراژ دخل ایدر ایسه چایز دکله منع ایدوب برات تاریخنده^۷ تحویله دوشمنش حقوقنین قدار نسته سنی الش ایسه حکم ایدوب بی قصور الیوره سر

وعرض ایلدیلار که تیارلرنده بعض چنلتک و مزرعه این بعضی سپاهی و سپاهی زاده لر تصرف و زراعت ایدوب بونک و آدمیستک معرفتی بیوگیکن ترکه لرین خرمنه چکوب و دوکوب مخصوصالرینه کلی غدر ایدرل ایش آنی دخنی کورده سر واقع ایسه منع ایده سر که بونک و یا آدمیستک معرفتی اولدنین و تنشی اولیندین ترکه لرین خرمنارینه چکیمه لر بعد التئیه اسلیمانیاری^۸ سپاهی ایله عرض ایده سر دکل ایسه شرعیله تأدیب ایدوب قانونه محالف ایش اتدرمیه سر آما بونلار دخنی دعیتاریتک ترکه لرین تمثیل ایدوب تعییز ایغیوب تعییش ایده را

^۱ U rukopisu: الفخام

^۲ U rukopisu: الاخترام

^۳ U rukopisu: svagdaje حام

^۴ U rukopisu: زبده

^۵ U rukopisu: دارنده کان

^۶ Ime ovog sela nisam uspio da pročitam. Prepisivač je i sam bio nesiguran u čitanju, te ga je ostavio bez diakritičkih znakova. Najpričližnije napisano ovako: مرورلکه

^۷ U rukopisu: خواست

^۸ U rukopisu: تاریخنده

^۹ U rukopisu: اسلیمانلر

و مزبورلار ترکه لر ينك عشرين و سلار يه سعى نيله ويرميو ببر مقدار اچه ويرمكله محصولويه

غادر ايدرلار ايش

انى دخى كوردى سز يرلندن عشر و سلار يه مقابله ستدە دفتر عتىق و جديد ده بروجە مقطوع نىش
قىد اوئىش دكى ايسە تىڭل اتىرىميو بترکه لر ينك عشر و سالا يه لر ينك كە سكىزدە براولور حكم ايدوب اليوپە سز
و عرض ايلىلىك كە مزبور سپاهى و سپاهى زادەل ترکه لر ينك تىشير اوئىندىقە عشرين بوناره ويردكارى
دمەلر ينك تاره لر ينك برااغوب اولىكلان عادت و قانون اوزره خەمانىريه چىكوب دوكىكە تىڭل ايدولار ايش
انى دخى كوردى سز واقع ايسە منع ايدوب ترکه لر ينك واقع اولان عشر و سلار يه لر ينك قانون مقرى
اورزە خەمانلىرىه چىكىدرب سپاهى و سپاهى زادە بوز ديو بوجەلە¹⁰ عناد و حاالت اتىرىميه سز

و عرض ايلىلىك كە بعض قىدىي رعىتلىرى و دعيت اوغۇلارى ولايت تۈرىرنىدە كەندولرىن مەجد دىشم
دعيتىن قاچرمق اىچون بعض قىبىلەدە يازىلوب الآن تىيار قېرىھلر ينك دىتكىن اوولوب زراعت ايد لايىكن دىسوم
رعيتلىرىن ويرمكده تراغ ايدولار ايش

انى دخى كوردى سز شول قىدىي دعيت و دعيت اوغۇلارى كە ولايت تۈرىرنىدە اون بىل مقدم شەھەر
كۈچۈپ دىتكىن اوولوب بونلار قېرىھلر ينك دە¹¹ ساكن اولىيوب و طېراقلەندە زراعت القىوب شەردە، كارو كىسىلەم
كېنىپ قىد اوئىش اولاڭ سپاهى انلە دخل اتىڭل اما ئاول كەنلىر قىدىي دعيت اوغۇلارى اوولوب تىيارى
قېرىھلە دىتكىن اوولوب زراعت و خراثت¹² ايدوب شەردە دىتكىن اولىيوب مەجد دىسوم دعيتلىرىن ويرمكە اىچون
كەندولرىن قىبىلەدە يازىدەن مەلە اول وجەلە دىسوم دعيتلىرىن ويرمكە دەنلىك ايدولار ايسە تىڭل اتىرىميو بانڭ
كېلىڭلە دىسوم دعيتلىرىن دفتر و قانون اوزره بونلار حكم ايدوب بى قصور اليوپە سز براق تارىخىندە¹³ تۈرىلەنە
دوشىن حقوق اڭ رعايا اوزىزىدە درە و اڭ اخىددە درە هەرىكىدە بىد الثبوت حكم ايدوب بى قصور اليوپە بىر اچە
و بوجە باقىسن قودورمىيەن

و عرض ايلىلىك كە تىيار ينك مەتاز و معىن سۈرۈلر ينك بىر دوتانلار دوتدىقلىرى يرلەك دىسین ويرمكده

تراع ايدولار ايش

انى دخى كوردى سز واقع ايسە اول ولايىدە دىس زەمىن دفتر جىيد خاكانىدە¹⁴ حاصل قىد اوئىش
ايسە تىيار ينك مەتاز و معىن سۈرۈلر ينك بىر دوتانلار دوتدىقلىرى ير¹⁵ بىن چفت ايسە بىتون چفت دىسین يام
چفت ايسە يام چفت دىسین يام چفتىن اقل ايسە هەركىم اولسون قانون اوزره دۇنم اچەسەن حكم

¹⁰ U rukopisu: بوجەلە

¹¹ U rukopisu: قېرىھلر ينك دە

¹² U rukopisu: خراست

¹³ U rukopisu: تارىخىندە

¹⁴ U rukopisu: حاۋالىندا

¹⁵ Možda je trebalо . Smisao ostaje opet isti.

ابدوب بي قصور اليويره سر متردي سكيدوب اسليماني يازوب بلدره سر تكرار بو خصوص لـ ايجهون شكایت او لـ الـ ايلـ بـ يـ سـ زـ بو دـ فـ دـ فـ نـ فـ لـ اـ تـ اـ تـ يـ جـ 16 او لـ يـ سـ زـ شـ وـ شـ وـ بـ عـ دـ اـ لـ اـ لـ اـ رـ لـ اـ دـ اـ بـ ايـ دـ بـ عـ لـ اـ مـ شـ رـ يـ شـ اـ تـ حـ يـ رـ اـ فـ اوـ نـ ذـ اـ لـ جـ هـ مـ شـ وـ شـ دـ سـ نـ هـ اـ رـ يـ وـ سـ بـ عـ يـ وـ مـ اـ نـ هـ [والـ]

بيان قسطنطينيه

Carska časna zapovijest

Uzoru plemenitih emira, oslonu slavnih velikaša, nosiocu moći i poštovanja, obdarenom obilnošću milosti sveznajućeg vladara, begu Bosanskog sandžaka — neka mu potraje moć, — i uzorima kadija islama, eliti upravljača ljudi, rudnicima¹⁷ vrline i riječi, kadijama Sarajeva i Višegrada, — neka im potraje krepot.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna da su nosioci fermana kome se mora pokoravati, spahije po imenu Husein i Malkoč došli na moj uzvišeni dvor i saopštili da u granicama timara sela koji pomenuti Malkoč stvarno uživa u sarajevskom kadiluku mojim carskim beratom, raja pomenutog sela već 30—40 godina, iskrčivši šumu, sije i obrađuje zemlje poznate pod imenom Pruška, ali da su spahijsa sela Dražojevića (Draževića) bespravno uzimali desetinu i pristoje i da lice koje je sada spahijsa (u Draževićima), pozivajući se na to da su spahijsa pomenutog sela uzimale (desetinu i pristoje), i samo uzima i čini nasilje.

Sad sam naredio da se, kad stignu s mojom časnom zapovijesti, kako treba pozabavite tom stvari i da je pravedno izvidite; tako da, ako su granice njihovih sela jasne, ako su sporne njive onoliko vremena u posjedu njegove raje unutar jasne i odredene granice pomenutog njegovog sela, i ako one njive nisu poimenice u novom defteru jasno zapisane na ime stanovnika pomenutog sela Dražojevića, a ako se on (spahijsa sela Dražojevića) umiješa, govoreći da su sami spahijsa pomenutog sela uzimale od te zemlje desetinu i pristoje, to nije dozvoljeno. To zabranite i, koliko god je ovaj uzeo od njegovih dažbina koje su mu pripale (pale u njegov prenos) od vremena dobivanja berata, dosudite da bez ostatka uzme.

Saopštili su da na njihovim timarima neke spahijsa i spahiski sinovi uživaju i obrađuju neke njihove čiftlike i njive i da bez njihova i njihovih ljudi znanja

¹⁶ U rukopisu стоји написано без дијакритичких знакова أَعْمَوْنَ. Kopist nije znao pročitati i oklijevajući stavio je gornji oblik. Smatram da treba staviti na mjesto gornjeg oblika oblik أَعْمَوْنَ.

و اَكْرِبْ كَيْكِيْك اوْيَنْ قَوْقَ و اَكْرِبْ كَيْكِيْك اوْيَنْ قَوْقَ كَلْسَ بُولْدُورْمَل اوْل او اشِنْ بُولْدُورْمَل اوْل كَوْي خَالْتَه سَكَه و يَا خَدْكَوْي اِيجِه قَنْوَق كَلْسَ بُولْدُورْمَل لَازَم او لِيْجَاق اوْل او اشِنْ بُولْدُورْمَل اوْل كَوْي خَالْتَه بُولْدُورْمَل بُولْدُورْمَل اِيجِه او لِيْلَه »Ako dode gost nečijoj kući ili ako dode gost u selo, kad bude potrebno narediti da se primi (dočeka), neka se naredi domaćinu te kuće da ga ugosti i neka se naredi tim seljanima da ga ugoste. Neka se ne desi da ne naredi da se ugosti.

Vidi takođe: Ahmed Refik, Türk idaresinde Bulgaristan (973—1255), Istanbul, 1933, str. 11—12, gdje stoji: »ana gore mukayyed olup bu defa zikrolunan müfsidleri ele getürmezince olmiyasiz.«

Zapovijed od 26 safera 972 (3 oktobra 1564 god.).

¹⁷ Jednину prevodим množinom

vuku ljetinu na gumno i vrhu je, te ih (tako) znatno varaju u njihovim prihodima. I to izvidite. Ako se to desilo, zabranite da bez njihova i njihovih ljudi znanja i prije nego je uzeta desetina, svoju ljetinu vuku na svoja gumna. Poslije upozorenja neposlušne sa spahijama prijavite. Inače, kaznite ih po šeriatu i ne dopustite da se protuzakonito postupa. Ali, i ovi kad užimaju desetinu od ljetine svoje raje, neka užimaju desetinu bez uznemiravanja. Spomenuti uslijed toga što ne daju tačno desetinu i salariju od svojih ljetina i daju ponešto novca varaju ih u njihovim prihodima. To izvidite. Ako u starom i novom defteru nije otsjekom uvedeno nešto kao protuvrijednost za desetinu i salariju, dosudite, ne dopuštajući izbjegavanja, da mogu uzeti od njihove ljetine desetine i salarije, koje iznose jednu osminu.

Također su izvjestili da pomenute spahije i spahiski sinovi, kad se uzme desetina od njihove ljetine, ostavljaju na svojim njivama svoje snopove koje ovima daju na ime desetine od nje (ljetine) i odugovlaće da ih po postojećem običaju i zakonu odvuku na gumno i ovrhu. I to izvidite. Ako je tako, to zabranite i naredite da po utvrđenom zakonu odvuku desetine i salarije od svoje ljetine i tako ne dopustite da prkose i protivrječe zato što su spahije i spahiski sinovi.

Izvjestili su k tome da su se neki od njihove stare raje i rajinskih sinova pri popisu vilajeta, samo da bi izbjegli plaćanje rajinskih pristojbi, upisali u varošicama, te da, iako i sada stanuju u timarskim selima i obraduju zemlju, odbijaju da dadu rajinske pristojbe. I to izvidite. Spahije ne mogu uznemiravati takvu staru raju i rajinske sinove koji su pri popisu vilajeta prije deset godina preselili u grad i tamo se nastanili, a ne stanuju u njihovim selima i ne bave se zemljoradnjom na njihovim zemljama već u gradu žive od rada i zarade i tu su zapisi. Ali ako su ona lica njihova stara raja i rajinski sinovi, ako stanuju u selu njihova timara i siju i obraduju zemlju, a ne stanuju u gradu, već su se upisali u varošicama, samo da ne bi plaćala rajinske pristojbe i na taj način odbijaju da plate rajinske pristojbe, ne dozvolite izbjegavanje i po defteru i zakonu dosudite ovima da od ovakvih mogu bez zaostatka užeti rajinske pristojbe. Dažbine koje im pripadaju od vremena (dobivanja) berata, bilo da su teret raje, bilo nekog drugog, ma koga, pošto to utvrdite, dosudite da ih bez zaostatka užmu, a ne dozvolite da bude zaostatka nijedna akča, nijedno zrno.

Izvjestili su da oni koji drže zemlju u jasnim i određenim granicama njihovih timara odbijaju da dadu pristojbu za zemlje koje drže.

I to izvidite. Ako je tako, onda, ako je u tom vilajetu pristojba na zemlju (resmi zemin) ubilježena u novom carskom defteru kao prihod, dosudite da bez zaostatka užmu punu pristojbu na čiftlik (bütün çift resmi), ako zemlja koju drže posjednici zemlje (yer tutanlar) u jasnim i određenim granicama njihovih sela iznosi čiftlik (bir bütün çift), a ako iznosi manje od pola čiftlika, onda, ma ko to bio, po zakonu (da užmu) pristojbu po dunumu (dönüm akçe).

Uporne umiriće, a neposlušne zapišite i saopštite. Ne dopustite da bude ponovnih tužbi zbog ovakvih stvari. Da se ne desi da ovaj spor konačno ne rješite. Tako znajte. Ovu moju carsku zapovijest, poslije uvida, ostavite kod njih i oslonite se na časni znak.

Napisano početkom mjeseca zil-hidždže godine 1174 (4 do 13 jula 1761 godine) u rezidenciji Carigradu.

حكم سلطاني

مفاخر القضاة والحكام معادن الفضائل والكلام ازورنيق اوژنیچ وسربرنیچه والوه قاضیلاری زید فضلهم توقع رفیع همايون واصل اویجاق معالوم اولاکه حاليا دارندہ فرمان همايون محمد نام کسنہ درکاه معالامه کاوب شویله عرض ایلدي¹ کی برایته متصرف اولدوفی لوقه نام قریه سنک یازیلو رعیتلرندن رعیت اوغولارندن بعضاپلیری قبی او توردقلری یولین براغوب واروب تخت قضاڭىزدە مىتىكىن اولىق ايله تىارى محصوله نقصان مترب اوپور ايش

امدى يبوردىمكە حكم شريف واجب الاتباعله واردقنه بو خصوصى خاصاً مواجهه سندە امىكان وجھە حق اوزدە كى كېيىتىش وتىقىخ ايدوب كورەسز شویله كە قىپىھ عرض اوئلندوغى كېي ايسه اون كېي كۈچوب كىدەلى اون يىلدىن بىرودە اولتلرى كۈچوب قىبىي او توردقلارى رولىنە كۈچوردىمك اولىز مادامكە اخره رعیت یازىش اوپىلەر او توردقلارى يىدن مېزىرە عايد اولان حتى مېزىرۇندن يقىصوردالىرىرسز خلاف شرع و قانون و دفتر كىسىنە ايش اتدرمىيەسز اووزلارنىڭ تىقادار كىشتە حق دىخى قالاش ايسە بعد الشوت حكم ايدوب بى قىصوردالىرىرسز تىقدى ايدەنى سكىدوب عناد و مخالفت ايدەنى يازىب بلۇردىسز بو خصوص ايميون تىكاراششكایت اوالا اوپىلەيەسز شویله يەلسز و بعد النظر حكم همايونىڭىنىڭ ابا ئىدەسز علامت شريفە اعتىاد قىلەسز تۈرىدا في اوغۇر شوال المكرم من شەھەر سەتە تسع و سبعين و مائە [والالف] بىتام قسطنطينىيە

Carska zapovijest

Ponosima kadija i sudija, rudnicima kreposti i riječi, kadijama Zvornika, Užica, Srebrenice i Valjeva, — neka im se poveća vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna:

Nosilac carskog fermana imenom Mehmed došao je sada na moj uzvišeni dvor i izvijestio da uslijed toga što neka lica, koja spadaju u upisanu raju i rajinske sinove sela Luke koje on uživa sa beratom, napuštaju zemlje na kojima od starine stanuju i odlaze i nastanjuju se u vašim kadilucima, nanose štetu prihodu njegova timara.

Sada sam naredio da, kad on stigne s mojom časnom zapoviješću, koja se mora slijediti, ovu stvar u prisutnosti stranaka, prema mogućnosti, pravedno i kako treba islijedite, istražite i izvidite; tako da, ako je stvar onakva kako je iznesena, oni koji su takvi treba da sele i da idu. One pak koji su tu otprije deset godina, ne može se preseliti na njihove zemlje na kojima su od starina stanovali. Dokle god ne budu zapisani kao raja drugome, omogućite da pomenuti uzme bez zaostatka dažbinu (hak) koja mu pripada sa zemlje na kojoj oni stanuju. Ne dozvolite da iko postupa protivno šeriatu, zakonu i defteru. Koliko je god kod njih ostalo njegove prošle dažbine, pošto to utvrđite, dosudite da je bez zaostatka uzme.

¹ U rukopisu: حسبا

Neposlušne umirite, a one koji prkose i protivrječe zapišite i saopštite. Ne dajte povoda da bude ponovnih žalbi zbog ove stvari. Tako znajte. Ostavite kod njega moju carsku zapovijest, pošto je pregledate. Oslonite se na časni znak.

Napisano krajem časnog ševala 1179 godine (od 1 do 10 aprila 1766 godine) u rezidenciji Carigradu.

RÉSUMÉ

SEPT DOCUMENTS HISTORIQUES D'UN RECUEIL DE DOCUMENTS A L'INSTITUT D'ORIENTALISME DE SARAJEVO

Ces documents relatifs à l'histoire de la Bosnie et Hercégovine apportent quelques renseignements détaillés très intéressants sur l'organisation des timars, sur la migration des paysans des villages aux villes, sur quelques détails du travail dans les mines et enfin sur les abus des knezs et des primikürs (chefs de nahiyé et de village) en ce qui concerne leurs prérogatives.

Cinq de ces documents remontent au XVIe siècle et deux d'entre eux sont du XVIIIe siècle.